

Lakatos Péter

Kultúra- és nyelvspecifikus diskurzusjelölők a romani nyelvben

A tanulmány egy romani–magyar kétnyelvű közösség nyelvhasználatával foglalkozik, elsősorban a romani diskurzusjelölők funkcióit vizsgálja. Az elemzésekből kiderül, hogy a szoros értelemben vett kultúraspecifikus diskurzusjelölők (*shun mo'shun shej, dikh mo' dikh shej*) olyan jelentéseket hordoznak, amelyek a beszélőközösség kultúrájának viselkedési normáit is szabályozzák a diskurzusban, de a nyelvhasználók ezeket a diskurzusjelölőket képesek rugalmasan a magyar nyelvbe is áttemelni, megtartva jelentéstartalmuk nagy részét. Bizalmi viszonyt jelölnek mindkét nyelvben. A tanulmány arra is példát hoz, hogy az *abísti, avo, amaj, noroko* nyelvspecifikus diskurzusjelölők mindig valamilyen történésre vagy diskurzusbeli jelentéstartalomra utalva hangulatot jelölnek, és így vezetik be az adott mondanivalót. Ismerve jelentésüket, a hangsúly figyelmen kívül hagyásával is meghatározható, hogy éppen hitetlenkedést, meglepődést, félelmet vagy esetleg érdektelenséget fejeznek-e ki.

Bevezetés

A hazánk egyik közismert médiaszereplője (Gáspár Győző, aki egy valóságshow révén vált ismertté) által emlegetett és többször idézett *Há' Dik má' csáje!* megnyilatkozás apropóján (elemzését lásd a 10. példában) a tanulmány fő célkitűzése, hogy bemutassa a romani–magyar kétnyelvű nyelvhasználatban megjelenő legfontosabb diskurzusjelölőket, ezek pragmatikai, valamint szociokulturális jelentésének az elemzésével. A dolgozat szociolingvisztikai-pragmatikai keretben arra is választ keres, hogy a magyarországi romani cerhári változatának kétnyelvű beszélői a két nyelv együttes használata során a diskurzusjelölőkkel milyen mintázatok és stratégiák alapján közvetítenek kultúra- és nyelvspecifikus jelentéseket.

Definíciók

Az elmúlt évtizedekben a diskurzusjelölők a pragmatika és a diskurzuselemzés nemzetközi (Blakemore 1992; Fraser 1999; Schiffrin 2001), később pedig hazai vizsgálataiban (Németh T. 1998; Schirm 2014) is kiemelt kutatási területté váltak. A diskurzusjelölők pontos körülhatárolása rendkívül nehéz, mivel sem formailag, sem funkció szempontjából nem egységesek. A pragmatikában, a diskurzuselemzésben a diskurzusjelölők a közös jelentésképzés egyik fő orientáló eszközeként jelennek meg, így vizsgálatuk különösen fontosnak számít. A beszéd-töltelék, a töltelékszó, a megakadásjelenség és a kötőszó a nyelvészet közismert fogalmai közé tartoznak (Schirm 2014). A diskurzusjelölő kifejezésen jellemzően olyan nyelvi-pragmatikai elemeket szokás érteni, amelyek átmeneti pontokat jelölnek a diskurzusban (Markó–Dér 2008: 535). A jelen tanulmányban Bruce Fraser definíciója szolgál kiindulásul, amely szerint a diskurzusjelölők olyan kifejezések, amelyeknek az a fő funkciójuk, hogy az általuk bevezetett S2 szegmens és az azt megelőző S1 szegmens interpretációja közti viszonyt jelzik (Fraser 1999: 931). Érdemes megvizsgálni, hogy a romani–magyar beszélők diskurzusában az S2 szegmens és az azt megelőző S1 szegmens interpretációi közti viszony jelzésén túl a diskurzusjelölők funkcionálhatnak-e az identitás vagy a társas viszonyok meghatározására is.

A tanulmány arra keresi a választ, hogy a két nyelv használata során a feltételezett kódváltásnak milyen metakommunikatív jelentései lehetnek. Emiatt különösen fontos a kódváltás meghatározása is. „A legáltalánosabb meghatározás szerint a kódváltás két vagy több nyelv váltakozó használata ugyanazon megnyilatkozáson vagy diskurzuson belül” (Bartha 1999: 119). A kódváltásban két nyelv játszik közre: a bázisnyelv és a vendégnyelv. A bázisnyelv nem más, mint „az a nyelv, amely

grammatikai szempontból alapvetően meghatározza az adott mondatot, illetve hosszabb megnyilatkozás szerkezetét” (Lanstyák 1995: 164). Ezzel szemben a vendégnyelv az a nyelv, amelynek bizonyos elemei megjelennek a bázisnyelvben (Németh 2009). Ha Bartha és Lanstyák logikáját követjük, fel kell tennünk azt a kérdést, hogy vajon a bázisnyelvben megjelenő vendégnyelvi elemek – kutatásunkban diskurzusjelölők, kultúraspecifikus és nyelvspecifikus kifejezések – megváltoztathatják-e a metakommunikatív jelentéstartalmat is direkt vagy indirekt módon. Egyes kutatók (Romero-Trillo 2002; Hlavac 2006; Bartha–Hámori 2010; Schirm 2014) a diskurzusjelölők kommunikációs stratégiáiról beszélnek (például mennyiség). Más kutatók (Specker 2008; Márku 2013) a diskurzusjelölők funkcióit hangsúlyozzák (például hangulat). Susan Gal szerint a kódváltás lehet társas viszonyokhoz kapcsolódó társalgási stratégia is, amelyet a beszélők a csoporthatárok kijelölésére vagy lerombolására használnak, ezzel mintegy megváltoztatva az interperszonális viszonyokat (Gal 1988: 274). A fentiek kapcsán arra a kérdésre is keressük tehát a választ, hogy a romani–magyar kétnyelvűségben használatos romani diskurzusjelölők töltenek-e be etnikai identitásjelölő funkciót, milyen más, társas jelentések kapcsolódhatnak hozzájuk, valamint ezek mennyire kultúra- és nyelvspecifikusak.

A kérdés megválaszolását nehezíti a romani kultúra- és nyelvspecifikus kifejezéseire vonatkozó nyelvészeti ismeretek részleges vagy teljes hiánya. Holló definíciójában a kultúra a szocializációs folyamatban tanult közös értékek, ismeretek, viselkedési és kommunikációs minták, valamint attitűdök együttese, amelyek meghatározóak egy csoport tagjaira nézve, és megkülönböztetik őket egy másik csoporttól. A kultúra fogalmába besorolja a kultúrát hordozó nyelvi elemeket, a szókincs kulturális konnotációit, a nyelvi funkciókat, a pragmatikai jellemzőket, valamint a szövegkezelés és szövegszerkezet sajátosságait is (Holló 2008: 15–16). A nyelv univerzális vonásai mellett egy adott nyelvnek vannak olyan elemei is, amelyek csak az adott nyelvre jellemzőek, tehát nyelvspecifikusak, illetve amelyek visszavezethetők az adott kultúra sajátosságaira, tehát kultúraspecifikusak. Heltai szerint a pragmatikai jellegű kultúraspecifikus nyelvi megnyilvánulások közé sorolhatjuk a diskurzusjelölők használatát is, amennyiben ezek jelentése vagy használati gyakorisága bizonyíthatóan összefügg alapvető, kulturálisan meghatározott gondolkodás- és magatartásmódokkal (Heltai 2013: 36–40).

A kutatás helyszíne

Jelen tanulmány a hodászi, egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei oláh cigány romani–magyar kétnyelvű közösségnek a nyelvhasználatával foglalkozik a diskurzusjelölők szempontjából. A vizsgálatban részt vevő személyek önmagukat cerhári cigányoknak vallják. A cerhári nyelvjárást a vlah-romani változatok közé sorolja a szakirodalom. A vlah változatokhoz sorolt, főként északkelet-magyarországi roma közösségekben (amelyek közé a vizsgált település is tartozik) beszélt cerhári változattal kapcsolatban megjegyzi, hogy átmeneti változatnak tekinthető, mivel számos, az ún. centrális dialektusokkal közös jegyet mutat (Szalai 2007: 42). A kutatásban részt vevő személyek napi szinten használják mindkét nyelvet, kompetens romani (cerhári) beszélők, elsődleges, otthon megtanult nyelvük a romani cerhári változata, ugyanakkor egyben kompetens magyar beszélők is. A tanulmány megvizsgálja, milyen pragmatikai vonatkozásai vannak a diskurzusjelölők szempontjából a szóban forgó közösség nyelvválasztásának. Mikor használnak magyar diskurzusjelölőt, és mikor romani diskurzusjelölőt? Van-e szerepe a diskurzusjelölőknek az etnikai identitás megjelenítésében?

Módszertan. Az anyaggyűjtés eszközei

A tanulmány korpuszát a MTA NYTI NKFP** kétnyelvűségi kutatás részeként a 2012–2013-ban végzett terepmunka során rögzített, összesen 60 kérdőíves interjú, több mint 60 órányi diktafonra felvett irányított szöveg, illetve spontán beszéd adja. A terepmunka során használt kérdőívek egyes részei az 5/017/2001 számú NKFP-kutatásban használt kérdőíveket tartalmazzák. (A jelen kutatás témafelelőse Bartha Csilla volt.) Az interjúk többnyire a község közösségi házában, illetve egyes

esetekben az adatközlők otthonában készültek. A spontán beszélgetések megfigyelése az adatközlők munkahelyén, otthonában, illetve különböző közösségi tereken történt. A nagy korpuszt figyelembe véve, a spontán beszéd mellett két adatközlő szövegét választottam ki, amelyekben leginkább felfedezhetők a romani diskurzusjelölők. Egy-egy lejegyzett interjú 194 kérdésből áll, amelyek a kétnyelvűségre, az identitásra, a magyarországi kisebbségekről alkotott véleményre kérdeznék rá.

Eredmények

A romani nyelvben számos diskurzusjelölőt használnak. Hogy ezeknek egy része kölcsönszó, vagy a romani nyelv szótárába tartozik, a romani nyelv nyitottsága miatt nehezen eldönthető kérdés; mindazonáltal a romani nyelvben több olyan diskurzusjelölő is van, amely a magyar nyelvből eredeztethető. Például: *hát, sőt, vagy, tehát*. A romaniban a leggyakrabban használt diskurzusjelölők a következők: *thaj* (és), *te* (ha), *vi* (is), *shun mo'*, *shun shej* (halld, te enyéim közül való), *dikh mo' dikh shej* (nézd, te enyéim közül való), *abisti* (hitetlenséget jelöl), *avo*, *amaj* (meglepődést, csodálkozást, fejez ki), *noroko*(gúnyt, viccelődést is jelöl).

Elsőként a magyarból kölcsönzött *hát*-ot, majd a nehezebben értelmezhető *shun mo'*, *shun shej*, *dikh mo' dikh shej* kultúraspecifikus diskurzusjelölőt vizsgálom meg, végül az *abisti*, az *avo*, az *amaj*, illetve a *norok* nyelvspecifikus diskurzusjelölőket mutatom be, kitérve identitásjelölő szerepükre is. A szövegek lejegyzésekor a következő jelöléseket alkalmaztam:

Tm: Terepmunkás

Ak: Adatközlő

=?: a diskurzusjelölő esetleges jelentéstartalma

A példák először romani (cerhári) nyelven olvashatók, alatta pedig a szó szerinti fordításuk látható. A romani szövegek leírásában Choli Daróczi József *Zhanes romanes?* (2002) című könyvének írásgyakorlatát követem.

A hát vizsgálata kétnyelvű szövegben

Németh T. Enikő szerint a *hát* pragmatikai kötőszóként három alapvető funkcióval rendelkezik:

- Kérdéseket vezet be, azaz nagyon gyakran fordul elő ún. nyitott kérdések elején, amelyekre a válasz nem kategorikusan meghatározott.
- Általános válaszelölő, ahol illokúciós (a beszéd sorozat folytatása) és interperszonális (a kommunikációs kapcsolat fenntartása) funkciói vannak.
- Ugyanazon beszélő beszédében az önjavítás, a magyarázkodás eszköze (Németh 1998: 327–329).

Általános válaszelölő

A vizsgált szövegben a két adatközlőnek feltett 388 kérdésben 235 alkalommal használták a *hát* kötőszót, többnyire általános válaszelölőként.

1. példa

Tm: *Pale zhanes te gindyines p'odi kanak shavoro hanas, sosko hanas tu, tyi familia, hi tut lashe emlekura pal adi?*

Ak: **Hát**, hi man, igen. Nagyon mishto has, maj chore hamas, sar akana, na has amen...

Tm: Vissza tudsz gondolni a gyerekkorodra, milyen voltál te és a családot, vannak ezzel kapcsolatban jó emlékeid?

Ak: **Hát**, vannak, igen. Nagyon jó volt, szegényebbek voltunk, mint most, nem volt...

2. példa

Tm: *Savi shib hi tuke majphari, e romanyi vaj e gazhikanyi?*

Ak: **Hát** mange nich jekh naj phari, ke soloduj zhanav.

Tm: Melyik nyelv neked a nehezebb, a cigány vagy a magyar?

Ak: - Hát, nekem egyik sem nehéz, mert mindkettőt tudom.

A *hát* mindkét példában egy kérdés-válasz szekvenciában a választ vezeti be. Illokúciós funkciója a beszélő folytatási szándékának a jelölése, az interperszonális funkció a kommunikatív interakció fenntartására irányul.

Kérdésbevezető

A *hát* pragmatikai kötőszó egyik funkciója a kérdések bevezetése. A vizsgált két interjúban két ilyen eset volt.

3. példa

Tm: *Sar hatarozis tyo than ando romano kozosshego?*

Ak: *Sar hatarozis moro than?*

Tm: *Aha.*

Ak: **Hát**, sar te hatyarav akanak adi?

Tm: Hogy határozod meg a helyed a cigány közösségben?

Ak: Hogy határozom meg a helyem?

Tm: *Aha.*

Ak: **Hát**, hogy értsem most ezt?

4. példa

Tm: *So jelentil tuke odi, hody rom han?*

Ak: **Hát**, so jelentil mange? **Hát**, romeske kerdyijom.

Tm: Mit jelent neked az, hogy cigány vagy?

Ak: **Hát**, mit jelent nekem? **Hát**, cigánynak születtem.

A 3., illetve a 4. példában a beszélő valójában visszakérdez, vagy azért, mert nem érti meg teljesen a kérdést, vagy azért, mert időhöz szeretne jutni. A 3. példában az interperszonális funkció folyamatosan jelen van. Ebben a példában az első visszakérdezés, amely nem tartalmaz *hát* diskurzusjelölőt, egyrészt magának a beszélőnek szól, ugyanakkor szól az interjú készítőjének is, mintegy visszacsatolást, megerősítést kérve tőle. A második *hát*-tal bevezetett kérdésnél nem pusztán az interakció fenntartása a kérdés célja, hanem sokkal inkább a kérdés tisztázása, annak értelmezése, egyezkedés a kérdés céljáról, jelentéséről. Ez több mint az interakció pusztá fenntartása, mint például az *ugye*-kérdéseknél, amikor sokszor csak egy pozitív visszacsatolás kiváltása a kérdés célja, vagy a kérdés megisméltése a beszélő perspektívájából. A *hát*, *ezt hogy értsem?* esetében kifejezetten információkérő, magyarázatot, újfogalmazást kérő kérdésről van szó.

A 4. példában két *hát*-tal kezdődő mondatot láthatunk. A *hát*, *mit jelent nekem?* egyrészt a beszédpartnernek szól, másrészt a beszélőnek saját magának is. Kérdést tesz fel saját magának is: mit is jelent neki romának lenni. A második *hát* esetében azt feltételezhetjük, hogy az adatközlőnek további időre van szüksége, hogy beszédpartnerének releváns választ adjon, de kellő idő híján kitérő választ ad: *cigánynak születtem*.

Önjavítás, magyarázkodás

A harmadik jellemző funkciója a *hát* diskurzusjelölőnek az önjavítás, a magyarázkodás bevezetése. Itt nem történik beszélőváltás, ugyanazon beszélő egymást követő megnyilatkozásaiban a *hát* arra

szolgál, hogy jelölje, mintegy előre jelezze, hogy a beszélő saját előző megnyilatkozásait javítja, pontosítja, kiegészíti.

5. példa

Tm: *Sodivar zhas opre po interneto?*

Ak: *Na foglalkozni kasavenca. **Hat**, néha-néha dikhav more email-ura, oszt ennyi, annyira na foglalkozni.*

Tm: Milyen gyakran internetezel?

Ak: Nem foglalkozom ilyenekkel. **Hát**, néha-néha megnézem az e-mailjeimet, oszt ennyi, annyira nem foglalkozom vele.

Ebben a példában a *hát* legfőbb pragmatikai funkciója a beszéd sorozat, a gondolatmenet pontosítása: magyarázatot fűzni egy előző állításhoz. Ebben az esetben az önjavítás hozzásegíti a kommunikációs partnert a pontosabb interpretáció megtalálásához, de a beszélő nem a beszédpartner értelmezését javítja, hanem saját választát.

A romani nyelvhasználat

A fenti példák bemutatták, hogy a *hát* diskurzusjelölőt az adatközlők 99%-ban magyarul használták. Csupán két eset volt, amikor *hát* helyett annak romani megfelelőjét, a *ta*-t alkalmazták.

6. példa

Tm: *Has aba kade, hody varikon duma dyas pe tute, hody na vorbin gazhikane?*

Ak: **Hát**...*maskhar romende...*, *kanak hamas, ...ta kanak gazhikane vorbindyom, akkor igen, duma dya.*

Tm: Előfordult már, hogy valaki rád szólt, hogy ne beszélj magyarul?

Ak: **Hát**... cigányok között, ...amikor voltunk, ...**hát (ta)** amikor magyarul beszéltem, akkor igen, rám szólt.

7. példa

Tm: *Soski butyi keres? Te hi tut butyi?*

Ak: **...Ta**, *alkalmi munka... Te trubul komuveshi hom, te trubul acho hom, te trubul kapali.*

Tm: Mivel foglalkozol? Ha van most munkád?

Ak: **...Hát, (ta)** *alkalmi munka... ha kell, kőműves vagyok, ha kell, ács vagyok, ha kell, kapálok.*

A 6. példában egyértelműen megállapítható, hogy a beszélő a szóban forgó szituáció hatása alatt áll, és kényesen ügyel arra, hogy *hát* helyett *ta*-t mondjon, hogy oláh cigányok között ne beszéljen magyarul. Sokkal inkább használja tudatosan etnikai hovatartozása megjelenítésére a *ta*-t, mintsem a magyarázat vagy önjavítás eszközeként. A beszélő szembeállítja a gázsó (nem roma) és a roma identitást. A válaszban szereplő első *hát*-ot még magyarul mondja, időhöz akar jutni, gondolkodik, a második *hát*-ot, *ta*-t azonban már romani nyelven mondja, ezáltal megváltoztatva a *hát* pragmatikai funkcióját. Metanyelvi kérdésre válaszol, és felidézi, hogy roma társaságban a beszédpartnerei helytelenítették a gázsó kód választását, metanyelvi állítást tesz, és erre vonatkozó attitűdről beszél, így a *ta* funkciója a roma identitás erősítése, a romani nyelv idealizációja.

A 7. példában szereplő *ta* egyszerre választ vezet be, és egyszerre van interperszonális, bizalmi viszonyt létrehozó diskurzív funkciója. Szerepe egyszerre pragmatikai és egyszerre társas-interakciós. A *ta* tehát identitásazonosító, empátiát és szolidaritást kifejező szó is egyben. A beszélő tudatában van annak, hogy kommunikációs partnere is cigány. A *ta* szimbolikus funkcióban szerepel itt, jelentése: „*te is cigány vagy, én is cigány vagyok. Tudod, hogy mennek mifélek a dolgok... alkalmi munka...*”.

A magyar hát és a romani ta diskurzusjelölők használatának különbsége

A romani *ta* a vizsgált szövegben két alkalommal jelent meg, minden más esetben a magyar *hát*-ot használták. A *ta*-t azokban az esetekben alkalmazták, amikor a pragmatikai és a szövegszervező alapfunkciókon túl roma identitásukat hangsúlyozták. A *ta* nem kultúraspecifikus diskurzusjelölő, mivel általános funkciója megegyezik a magyarban is használt *hát* funkcióival. A bemutatott (etnikai vagy csoportidentitással összefüggő) kontextusokban azonban egyértelműen társas jellegű többletjelentéssel bír.

Kultúraspecifikus diskurzusjelölők a romaniban

A *shun mo'*, *shun shej* mint diskurzusjelölő

A *shun mo'* diskurzusjelölő helyes megértéséhez és alkalmazásához szükség van jelentéstartalmának a bemutatására. A *shun* az *-el* végű *shunel* ('hall') ige felszólító módú alakja: 'halld, halljad'. A *mo'* a *more* szó rövid változata. A *more* a *moro* ('enyém', hímnemű) vocativus esete, amelyet kissé magyartalanul a következőképpen lehetne visszaadni: 'enyéim közül való' (Rostás–Karsai 2001: 77). Így a *shun mo'* jelentése: 'halld, te enyéim közül való'. A *shun shej* hasonló jelentéssel és diskurzusfunkciókkal rendelkezik, mint a *shun mo'*, de ez cigány nőhöz címzett megszólításként használatos. Fontos megjegyezni, hogy a *shun mo'*-t vagy a *shun shej*-t önmagában soha nem használják, hanem mindig valamilyen érzelmi viszonyulás, például csodálkozás jelzésére vagy megerősítésként, emellett előkészíthet, bevezethet következtetéseket is. Többféle jelentése lehet. A vizsgált adatközlők szövegében két alkalommal hangzott el a *shun mo'*. A 8. példában a *shun mo'* a megerősítés mellett a következtetések előkészítésének a szerepét is betölti, míg a 9. példában funkciója a megerősítés.

8. példa

Tm: *Romanes trubul te zhanes, te kamas ande romanyi kultura te avas?*

Ak: *Hát persze, **shun mo'**! Sar ham roma te na zhanas romanes? Sar ingras amari kultura majdur akkor?!*

Tm: Kell tudnunk romaniul beszélni ahhoz, hogy megmaradjunk a cigány kultúrában?

Ak: Hát persze, **shun mo'**! (=? hogy kérdezhetsz ilyet?) Hogy vagyunk cigányok, ha nem tudunk cigányul? Hogyan visszük tovább a kultúránkat akkor?!

9. példa

Tm: *Dikhejs romane programura te avnas ando tv-vo?*

Ak: *Persze, **shun mo'**!*

Tm: Néznél cigány műsorokat a tv-ben, ha lennének?

Ak: *Persze, **shun mo'**! (=? természetesen, egyértelmű, nonszensz ez a kérdés)*

Az identitás vonatkozásában (Heltai 2013: 41) az egyik legrelevánsabb diskurzusjelölő a *shun mo'*, *shun shej*, ugyanis a *mo'*, *more* megszólítást csak cigány származású emberhez szólva alkalmazzák, és csak olyan cigányokra, akik beszélnek a romani nyelvet, vagyis a nyelvileg asszimilálódott romungókra (magyar cigányok) nem. Ezzel hangsúlyozzák a cigányságon belüli hovatartozásukat is, és indirekt módon etnikai identitással kapcsolatos megkülönböztetést is kifejeznek. A *shun shej* diskurzusjelölőt általában a férj használhatja a feleségével való társalgásban. Használhatja még ezt a formát az apa, a nagypapa és a fiútestvér is a beszélgetések során, mivel bizalmi viszonyt fejez ki. Nem családtaggal szemben illetlenség, sőt bántó, ha egy beszélgetésben valaki ezt a diskurzusjelölőt használja a női beszédpartnernek címezve. Ezzel szemben a *shun mo'*-t nemre és rokonsági fokra való tekintet nélkül bárki használhatja a férfiak, fiúk körében, hiszen elsősorban a bizalmi viszony megtartása a cél, valamint a fiatalabb beszélgető partner egyenrangú

félként való kezelése. Nők esetében használhatja ezt a formulát a feleség a férjével szemben, az anya a fiával szemben, a testvér a testvérével szemben, a lány az apjával szemben.

A *dikh mo'*, *dikh shej* mint diskurzusjelölő

A *dikh mo'*, *dikh shej* kifejezések hasonlóak az előző pontban már vizsgált *shun mo'*, *shun shej* jelentéstartalmához, de fontos különbségek is vannak köztük. A *dikh* szó a *dikhel* ('néz, lát') ige felszólító módú alakja (Courthiade–Rézműves 2009: 434), jelentése: *lásd*. Tehát a látásra mint érzékelésre irányuló jelölő, így elsődleges jelentése: valamit meglátni és megérteni, illetve a látottakra reagálni. A *dikh mo'*, *dikh shej* diskurzusjelölőre a következő definíciót javaslom: egy várt eseményre, történésre, reakcióra adott felháborodást kifejező felkiáltás vagy diskurzusjelölő.

Használata eseményre, történésre

Az alábbiakban – a nyelvi korpusz irányított jellege miatt – a mindennapi nyelvhasználatban gyűjtött példákban mutatom be ennek a kifejezésnek a főbb funkcióit.

10. példa

A beszélő felesége elfelejtette kivasalni férje fellépőöltözetét, amit megígért. Amikor a férj észreveszi, így szól:

„*Há' Dik má' csáje! Ezt kell csinálni-e!*”

A *há* – mint azt a 2. példában is láthattuk – egy kérdés-válasz szekvenciában a választ vezeti be, vagy az előzményekre való visszautalást tartalmazza. Az előzmény itt maga a történés, hogy a megígért ruha nincs kivasalva, így a korábbi diskurzusra való visszautalás mellett a beszélő folytatási szándékának a jelölése is megtörténik, az interperszonális funkció a kommunikatív interakció fenntartására irányul. A *dikh má' csáje* ugyanazzal a funkcióval rendelkezik, mint a *dikh shej*. Ebben az esetben a jelentése: *'Nézd már, mi ez?! Hogy-hogy nincs kivasalva, miért nincs kivasalva a ruhám, asszony!?'* A definícióban utaltunk rá, hogy ez a kifejezés pozitívkondicionált előzményekhez kapcsolódik, azaz a beszélő előzőleg azt gondolta, hogy a ruha ki lesz vasalva. A *dikh* szó ebben az esetben a felháborodás kifejezése, a *csáje* (*shej* = roma lány) a bizalmi viszony (férj-feleség) megjelenésének az eszköze. Együttesen (*dikh má' csáje*) egy negatív megtapasztalásra való reagálás kultúraspecifikus diszkurzív jele, amely egyben következtetést vezet be, és így implicit pragmatikai, interperszonális jelentést is tartalmaz: *Ezt kell csinálni-e?! (Megint valami rosszat tettél velem!)*

11. példa

Nagyon sietünk a buszhoz, de az orrunk előtt megy el. Erre szintén lehet a reakció a *dikh mo'*! Vártuk, hogy elérjük, de látjuk, hogy nem sikerült, és reagálunk: *dikh mo'*, 'azta', 'majdnem', 'hogy az a...' stb.

12. példa

Ha az iskolában rosszabb jegyet kaptunk, mint amire számítottunk, ez esetben is lehet a reakció a *dikh mo'*! Reméltünk valamit, de a történés alulmúlta a várakozásunkat. Ha ötös helyett csak hármast kaptunk, a helyzetben adekvát reagálás: *Dikh mo'*! Pragmatikai jelentése így fogalmazható meg: *Jaaaj ne, jobbra számítottam, annyit készültem, mit ronthattam el* stb.

Használata párbeszédben

A *dikh mo'*, *dikh shej* használata párbeszédben hasonló szempontok mentén érvényesül, mint amelyet a fenti definíciónk is tartalmaz, azzal a különbséggel, hogy itt nem egy elvárt eseményre, történésre reagálunk, hanem az éppen folyó diskurzusra, a szövegbeli előzményekre. Az előzményekben a beszélő mond, állít, kér valamit, pozitív visszacsatolást várva. A pozitív visszacsatolás hiánya eredményezheti a *dikh mo'*, *dikh shej* használatát.

13. példa

– *Xa aba jekh semo!*

- *Najis tuke, na xom bokhalo!*
- *Dikh shej, na xal!*

- Egyél már egy keveset!
- Köszönöm, nem vagyok éhes!
- Dikh shej! (=? óh, nézd már, miért nem?) Nem eszik!

Ebben a szituációban a vendéglátó megkínálja a vendégét azzal a reménnyel, hogy a vendég fogyasztani is fog. A válasz hallatán azonban a meghökkenés, a meglepődés kifejezésére a *dikh shej*-t használja. Egyrészt szól saját magának, másrészt a beszélgető partnernek, harmadrészt a mellette ülő feleségének is, arra ösztönözve őt, hogy folytassa a kínálást.

Használata nem roma közösségekben

A kultúraspecifikus kifejezéseket, diskurzusjelölőket a beszélők többnyire csak saját közösségükben használják teljes alakjukban. Előfordulhatnak viszont olyan helyzetek, hogy más színtereken, például osztálytermi diskurzusok alkalmával hallható a *shun* vagy a *dikh*kifejezés valamilyen formája, például: *dikh tanár néni, shun tanár bácsi, dikh ez a lány, dikh ez a fiú (dikh shej, dikh mo')*. Ezekben az esetekben is ugyanazokról az alakokról van szó, mint a saját közösségben használt *mo'* vagy *shej* formák, de mivel használója tudja, hogy beszédpartnere nem a roma közösség tagja, így behelyettesíti a kultúraspecifikus szavak jelentéstartalmával megegyező vagy ahhoz hasonló szavakkal.

14. példa (megismétli a 12. példát)

A diák iskolai dolgozata, érdemjegye nem olyan lett, mint amit szeretett volna. Miután megtudja, hogy ötös helyett hármast kapott, így reagál: *Dikh tanár néni vagy tanár bácsi.*

Ez esetben arról van szó, hogy a diák egyrészt saját magának szól: *dikh*, azaz *hogyan lehet ez, na hát*; másrészt a tanártól vár magyarázatot arra, hogy mit rontott el. Számos más, nem romani kifejezést is használhatott volna, például: *azta, nane, hm*. Kódváltásával nem tesz mást, mint saját romani nyelvi elemeit áttemeli az ebben az esetben bázisnyelvként funkcionáló magyarba. A *tanár néni* vagy *tanár bácsi* hozzáadásával pedig a bizalmi viszony kialakítása a célja, megbízik a tanárban. A diák részéről tehát nem tiszteletlenség a *dikh*vagy a *shun* használata, hanem az eseményre (az elvártnál rosszabb jegy) való adekvát reagálás, amely kultúraspecifikus pragmatikai jelentést tartalmaz (nem ezt várta, csalódott, „mit ronthattam el?”). Egyben a bizalom, a közelség kifejezése vagy létrehozási szándéka is megvalósul, hiszen a beszélő diák az eredeti romani kifejezést érthetővé tette a magyar nyelvű beszédpartner számára, átfogalmazva azt a nem roma közösség egyik tagjára, akiben megbízik. A kódváltás, vagyis a beszédalkalmazkodás jelensége itt szintén a bizalom, a közeledés aktusát valósítja meg nyelvileg (Bartha–Hámori 2012). Ez a két aktus is a fentiekkel összhangban álló, lényeges társas-pragmatikai jelentést (közelség, bizalom) hoz létre.

Ebben a szituációban kiemelten fontos a romani diskurzusjelölővel és használatával, valamint a kétnyelvűséggel kapcsolatos ismeretek szerepe: miközben ezen ismeretek hiányában az egynyelvű, magyar tanár az adott kifejezést akár tiszteletlenségnek is érezheti, az elemzés bemutatta, hogy a diák oldaláról ennek ellenkezője történt. A diskurzusjelölő fenti pragmatikai jelentés-összetevőinek és az általuk közvetített implicit jelentéseknek (csalódás/szomorúság, bizalom), valamint a diák kódváltó és beszédadaptációs tevékenységével kifejezett társas jelentéseknek (bizalom, közeledés, előzékenység) a megértése fényt deríthet a diák pozitív attitűdjére.

Nyelvspecifikus kifejezések

Az *abisti, avo, amaj, noroko* mint diskurzusjelölők

A következő fejezetben tárgyalt diskurzusjelölőknek nincs pontos magyar megfelelőjük, ugyanakkor érdemes kitérni rájuk, mivel a romani nyelvben fontos funkciókban fordulnak elő. Mivel ezek a romani

kifejezések nem szerepelnek a szótárakban, így eredetük vizsgálatához kisebb kutatást kellett végezni. Ennek során (a magyarországi romani nyelv történetének főbb állomásait véve alapul) a görög, a török, az orosz, az ukrán és a román nyelvben kerestem hasonló funkciójú és formájú kifejezéseket, valamint a fenti nyelvek anyanyelvi beszélőit kérdeztem meg, elmagyarázva a romani jelentéstartalmat. A szavak eredetének ismerete és értelmezése segít abban, hogy jobban megértsük a romaniban használt jelentéstartalmat is.

Abisti

Az *abisti* (ejtsd: ábiszti) szónak nagyon nehéz a magyarra fordítása. Értelmet csak valamilyen magatartásra, viselkedésre való reagálás útján nyer. Az *abisti* rendelkezik egy variánssal: *habisti* (ejtsd: hábiszti), amely arra enged következtetni, hogy a szó gyökereit a görögben kell keresnünk, az ún. hehezetes formuláknál. A görög ἀπιστέω (ápiszteo) jelentése: nem ad hitelt valakinek vagy valaminek, hitetlenkedik, bizalmatlan valakivel, hűtlen/hűtlenség (Györkösy–Kapitánffy–Tegyey 1990: 119). A mai romaniban használt jelentését a következőképpen definiálhatjuk: negatív jelentéssel bíró kifejezés, amelynek használója erősen megkérdőjelezi: egy dolog valóságtartalmát; egy személy tulajdonságát, magatartását, állítását, vélekedését stb.; egy történés, esemény valamire való pozitív hatását. A görög ἀπιστέω (ápiszteo) jelentése és a romani *abisti* jelentéstartalma nagyfokú hasonlóságot mutat, így valószínűsíthető, hogy a romaniba görög közvetítéssel került a jelentéstartalom megtartásával, a romaniban használt funkciója azonban más értelemmel is bírhat.

A adatközlőkkel folytatott irányított beszélgetések egyikében sem találtam olyan mondatot, amelyben az *abisti* elhangzott volna, így egyetlen megfigyelt párbeszéden keresztül mutatom be az előbb említett diskurzusjelölőt, a jelentését és a funkcióját. A következőkben egy édesanya (A) beszél az iskoláskorú gyermekével (Gy), aki valamilyen oknál fogva az elmúlt héten pár napot kihagyott az iskolából.

15. példa

A: *Tehe and' e ishkola trubul te zhas!*

Gy: **Abisti!** *Naj man voja!*

A: Holnap iskolába kell menned!

Gy: **Abisti** (=?Ja, persze, te csak azt gondolod!) Nincs hozzá kedvem!

E példában az *abisti*-t negatív értékelés kifejezésére használja a gyermek, amikor valamivel kapcsolatban nemtetszését akarja kinyilvánítani. Pragmatikai funkciója egy személy – ez esetben az anya vagy egy magatartás – minősítése. Az *abisti* az egyik legérdekesebb diskurzusjelölő, hiszen nagyon fontos interperszonális és attitudinális funkciót hordoz. Szituációtól függően egyetlen szóval utalhat még a látottakra vagy hallottakra, valamint a beszélő következtetéseket vonhat le belőle.

Avo

Az *avo* önmagában szintén értelmezhetetlen, magyar megfelelője nincs. Beszédszituációtól függően jelezhet elsősorban meglepődést, valamire való rácsodálkozást stb. A görög αὖω (ejtsd: ávo), ha 'w' (omega) van a végén, felkiáltást fejez ki. Az αὖω ige közepén ũ-nal (epszilonnal) írva (αῦω) – 'kiált, szólít, hallat' jelentésű (Györkösy et al. 1990: 169). Ugyanakkor az orosz, illetve az ukrán nyelvekben a *bo* (ejtsd: vo) jelentése: 'nesze neked, ez az' (rámutató szóként), 'ne, itt van', illetve meglepődést kifejező szóként is funkcionál. A romani *avo* (ávo), a görög αὖω (avo), az orosz és az ukrán *bo* (vo) mind fonológiájában, mind jelentéstartalmában nagyfokú hasonlóságot mutatnak, így feltételezhető, hogy a szó görög vagy szláv közvetítéssel került a romaniba.

16. példa

A: *Tehe and' e ishkola trubul te zhas!*

Gy: **Avo!** *Naj man voja!*

A: Holnap iskolába kell menned!

Gy: **Avo!** (itt: ? na, már megint, jaaj, ne már stb.) Nincs hozzá kedvem!

A diák az *avo*-val reagál egy jelentéstartalomra. Az *abisti*-val szemben azonban a fő funkció nem a hitetlenkedés vagy a pökhendiség, hanem a hallottak kapcsán valamilyen megdöbbenés, rádöbbenés kifejezése, amely bevezeti a következtetést is: Nincs hozzá kedvem!

Amaj

Az *amaj*-t az előző nyelvspecifikus kifejezésekhez hasonlóan csak bizonyos szituációkban, diskurzusokban értjük meg megfelelően. A perzsa لول (ejtsd: amma) jelentése: 'de, azonban, mindamellett', tehát valamilyen ellentmondást kifejező szó (Sen 1841: 18). Ugyanilyen jelentésű a török *ama* vagy a szintén török *aman* (ejtsd: ámán), amelynek jelentése: 'ó, oh, jaji!' (Csáki 2001: 29). Az *amaj* szintén hasonlóságot mutat a görög *αμάν* (ámán) szóval, amelynek jelentése: 'Istenem! Az Istenért!'. Az *αμάν πια* (ámán pijá) jelentése pedig a *jaj*-felkiáltásnak felel meg (Mohay 1994: 54). Elmondható tehát, hogy török vagy görög kontakthatás következtében kerülhetett az *amaj* a ma is használt romaniba. Mindezt – meglepődést, felháborodást, csodálkozást, felkiáltást stb. – a használatuk is megerősíti, amely a *dikh mo'*, *dikh shej*-hez hasonlóan vonatkozhat eseményre és diskurzusra egyaránt.

17. példa

A: *Tehe and' e ishkola trubul te zhas!*

Gy: **Amaj!** *Naj man voja!*

A: Holnap iskolába kell menned!

Gy: **Amaj!** (= ? Úr Isten, húúú, azta, tényleg!) Nincs kedvem!

Ebben a példában az *amaj* az *avo*-val szemben nyomatékosabb diskurzusjelölő. Feltételezhetően a diák elfelejtett házi feladatot csinálni, vagy éppen egy dolgozatot akar megúszni, amelyre nem készült. Itt tehát nem egyszerűen a vonakodás kifejezésére szolgál a diskurzusjelölő, mint az *avo*-nál, hanem egy elmulasztott dologgal való szembesülés, az azt okozó következményektől való félelem fejeződik ki általa.

Norok

A *norok* román szó jelentése: 'sors, szerencse'. A *bata-te norocu!* román szidalmazás jelentése: 'Verjen meg a sors! Hogy verne meg a sors!' (Bakos 1991: 488). A romaniban használt *noroko* szintén egyfajta szidalmazásszerű jelentéstartalommal rendelkezik, de ezt inkább viccelődve, gúnyval, iróniával, esetleg cinizmussal teszi a beszélő valamilyen eseménnyel vagy a diskurzus tartalmával kapcsolatban.

18. példa:

A: *Tehe and' e ishkola trubul te zhas!*

Gy: **Noroko!** *Naj man voja!*

A: Holnap iskolába kell menned!

Gy: **Noroko!** (= ? ha-ha-ha, ja persze, hogyisne, óh, hogy verje meg... stb) Nincs kedvem!

A diákot nem igazán érdekli, hogy holnap iskolába kell mennie, nem azért, mert húzódozna vagy félne valamitől, a diskurzusjelölő könnyedséget, érdektelenséget fejez ki (implicit jelentése: a diák lazán fogja fel a kérdést, nem érdekli, hogy holnap iskolába kell mennie). A *noroko* pragmatikai funkciója ebben a példában az ironikus, cinikus, vicces reakció.

Használatuk nem roma közösségben

A kétnyelvű közösségek nyelvhasználatában gyakran tapasztalható a kódváltás, amelyben a fenti diskurzusjelölők is sokszor részt vesznek. Az ismertetett példában a diák különféle attitűdjeit fejezi ki.

Egy fiktív példán szeretném ezek különbségeit és implikált jelentéseit bemutatni. Tegyük fel, hogy az előző példákban említett diák (D) másnap elmegy az iskolába, a tanórán a padtársával beszélget romani nyelven, ezt hallva a tanár (T) rászól.

T: Pistike, mi Franciaország fővárosa?

Ebben az esetben a diák négyféle diskurzusjelölőt is használhat:

1. D: *Abisti!* (Azt hiszi a tanár, hogy nem tudom.) *Párizs!*
2. D: *Avo!* (Azta, lebuktam, ezt nem tudom!) *Berlin?*
3. D: *Amaj!* (Istenem! Ebből egyes lesz!) *London!*
4. D: *Noroko!* (Ó, hogy az a... Sebaj, ha egyes lesz.) *Mit tudom én?!*

Az egyes diskurzusjelölők eltérő attitűdöt és információt implikálnak. Valós előfordulásokban érdemes lenne megvizsgálni, hogy ezek címzettje mikor és/vagy mennyiben a diák maga, mennyiben az osztálytárs, és mennyiben a tanár – erre ebben a tanulmányban azonban már nincsen mód.

Összegzés

A tanulmány hét pragmatikai kötőszó romani vagy romani–magyar diskurzusban betöltött szerepét vizsgálta meg, tekintettel a roma identitással való összefüggésükre, valamint jelentéstartalmukra. Ezek a diskurzusjelölők nemcsak nyelvspecifikus, hanem a romani kultúrára jellemző jelentés-összetevőkkel is rendelkeztek, és így meghatározóan fontos információkat adtak a beszélő attitűdjéről, az eseményekkel kapcsolatos érzéseiről vagy elvárásairól, valamint a beszédpartnerrel való viszonyáról. Ezek ismerete nemcsak a diskurzusjelölők általános megismerése szempontjából fontos, hanem a romani nyelv nyelvészeti leírásához is lényeges adalékot szolgáltat. A tanulmány azt is bemutatta, hogy a diskurzusjelölők társas jelentéseinek feltárása elengedhetetlen a romani, illetve a romani–magyar diskurzusok adekvát megértéséhez, és ennek a romani–magyar kétnyelvű gyermekek oktatása során is komoly jelentősége lehet.

Irodalom

- Bakos Ferenc 1991. *Román–magyar kéziszótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* 3: 298–321.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2012. Stílus – interakció – diskurzus. Szociolingvisztikai szempontok és a beszédalkalmazkodás-elmélet lehetőségei a stílus vizsgálatában. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.) *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest. 191–198.
- Blakemore, Diane 1992. *Understanding utterances. An introduction to pragmatics*. Blackwell. Oxford.
- Choli Daróczi József 2002. *Zhanes Romanes? Hátrányos Helyzetű Fiatalok Életmód és Szabadidő Szövetsége*. Budapest.
- Courthiade, Marcel – Rézműves, Melinda (ed.) 2009. *Mori angluni rromane chibăqi Evroputni lavustik – Első romani nyelvű európai szótár*. Fővárosi Önkormányzat Cigányház – Romano Kher. Budapest.
- Csáki Éva 2001. Török–magyar szótár. Balassi Kiadó. Budapest.
- Fraser, Bruce 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31: 931–952. [http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00101-5](http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00101-5)

- Gal, Susan 1988. The Political Economy of Code Choice. In: Monica Heller (ed.) *Codeswitching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Mouton de Gruyter. Berlin. 245–267. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110849615.245>
- Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.) 1990. *Ógörög–magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Heltai Pál 2013. Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány* 15: 32–53.
- Hlavac, Jim 2006. Bilingual discourse markers: Evidence from Croatian–English code-switching. *Journal of Pragmatics* 38: 1870–1900. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2006.05.005>
- Holló Dorottya 2008. *Értsünk szót!* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Lanstyák István 1995. A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). *Magyar Nyelvőr* 119: 213–236.
- Markó Alexandra – Dér Csilla Ilona 2008. Magyar diskurzusjelölők korpuszalapú vizsgálata. In: Bereczki András – Csepregi Márta – Klima László (szerk.) *Urálisztikai Tanulmányok 18. Ünnepi írárok Havas Ferenc tiszteletére*. ELTE BTK Finnugor Tanszék – Numi-Tórem Finnugor Alapítvány. Budapest. 535–556.
- Márku Anita 2013. „Po Zákárpátszi”. *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások, és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. „Líra” Poligráf Centrum. Ungvár.
- Mohay András (szerk.) 1994. *Újgörög–magyar kéziszótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Németh Andrea 2009. A kódváltás pragmatikai kérdései egy kétnyelvű közösségben. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2009/Tanulmanyok_a_ketnyelvusegrol/pages/008_nemeth.htm (2016. március 20.)
- Németh T. Enikő 1998. A hát, így, tehát, mint kötőszók pragmatikai funkciójának vizsgálata. *Magyar Nyelv* 3: 324–331.
- Romero-Trillo, Jesus 2002. The pragmatic fossilization of discourse markers in non-native speakers of English. *Journal of Pragmatics* 34: 769–784. [http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00022-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00022-X)
- Rostás F. György – Karsai Ervin 2001. *Cigány-magyar, magyar-cigány szótár*. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Schiffrin, Deborah 2001. „Discourse markers: Language, meaning, and context”. In: Schiffrin, Deborah – Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi (eds.) *The Handbook of Discourse Analysis*. Basil Blackwell. Oxford. 54–75.
- Schirm Anita 2014. A diskurzusjelölők stilisztikai és pragmatikai megközelítése. In: Dobi Edit – Domonkosi Ágnes – Pethő József (szerk.) *Stílusról, nyelvről – sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma 70. születésnapjára*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. Debrecen. 294–307.
- Sen, Rahmud (ed.) 1841. *A dictionary in persian and english with the pronunciation of persian words in the roman character*. Printed at the Baptist Mission Press, Circural Road. Calcutta. <https://archive.org/stream/dictionaryinper00ramduoft#page/n1/mode/2up> (2016. április 20.)
- Specker, Elizabeth 2008. The use of bilingual discourse markers: Identity in mediated learning, Second Language Acquisition and Teaching University of Arizona. *Arizona Working Papers in SLA & Teaching* 15: 97–120.
- Szalai Andrea 2007. Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. In: Bartha Csilla (szerk.) *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 20–51.

Lakatos, Péter

“Há’ Dikh má’ csáje! Ezt kell csinálni-e!?” Culture and language specific discourse markers in Romani

This study discusses the language use of a Romani-Hungarian bilingual community and, more specifically, it investigates the functions of Romani discourse markers. The analyses reveal that culture specific discourse markers in a narrow sense (shun mo’shun shej, dikh mo’ dikh shej) bear meanings that regulate the behavioural norms of the culture of the speech community in discourse but language users are easily able to transfer discourse markers into Hungarian in a flexible way and at the same time to keep most of their meanings. They mark informal relations in both languages. This study also provides examples of how abisti, avo, amaj, noroko language specific discourse markers always mark a mood by referring to an event or a meaning in discourse and introduce the given message in this way. By knowing their meanings, it is possible to define whether they express doubt, surprise, fear, or even disinterest without taking stress into account.

Kulcsszók: romani, identitás, kétnyelvűség, diskurzusjelölő, kultúraspecifikusság

Keywords: Romani, identity, bilingualism, discourse marker, culture specificity

Az írás szerzőjéről

Lakatos Péter

munkatárs, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

lakatospeter82[kukac]gmail.com